

Για το «Καπιταλισμός: Μια Παγκόσμια Ιστορία» του Σβεν Μπέκερτ

Μπροστά στις καταστροφές που συντελούνται σε παγκόσμια κλίμακα, διαπιστώνεται και πάλι με αξιοσημείωτη βεβαιότητα ότι ο καπιταλισμός βρίσκεται σε κρίση. Γνωρίζουμε όμως πραγματικά για τι μιλάμε, όταν μιλάμε για τον καπιταλισμό; Περίπου μία δεκαετία μετά τη δημοσίευση της [μελέτης](#) του για τον ρόλο του βαμβακιού στην ανάδυση του καπιταλισμού, ο καθηγητής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ Σβεν Μπέκερτ επιδίδεται [σε ένα μαραθώνιο έργο χιλίων σελίδων](#), κατά μήκος των οποίων ξεδιπλώνονται περισσότερα από χίλια χρόνια οικονομικής ιστορίας. Η αφήγηση ξεκινάει από το μεσαιωνικό Άντεν της σημερινής Υεμένης και καταλήγει στην «επανάσταση των εμπορευματοκιβωτίων» της Amazon σήμερα, με την εύρεση ενός ενοποιητικού νήματος να μην είναι πάντοτε εύκολη.

Ο Μπέκερτ επισημαίνει ότι οι εμπορικές δραστηριότητες που ήδη από την αρχαιότητα και αργότερα κατά τον Μεσαίωνα είχαν ως στόχο τον πολλαπλασιασμό του χρήματος, δεν συνιστούσαν αυτομάτως καπιταλισμό. Ως καθοριστικές προϋποθέσεις για την ύπαρξη ειδικά καπιταλιστικών οικονομικών δραστηριοτήτων βλέπει τη μετατροπή της εργασιακής δύναμης σε εμπόρευμα, καθώς και τις κατά τόπους επιτυχημένες συμμαχίες των εμπόρων με το (προκαπιταλιστικό) κράτος τους. Από αυτές τις συμμαχίες θα προέκυπταν θεσμοί που ευνοούσαν ιδιαίτερα την εγκαθίδρυση και την προστασία των καπιταλιστικών σχέσεων, όπως το δικαίωμα ιδιοκτησίας, οι ρυθμίσεις του εργατικού δικαίου και οι μηχανισμοί εξασφάλισης συναίνεσης ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων.

Αντίθετα προς την αντίληψη ότι κάθε οικονομική δραστηριότητα που πολλαπλασιάζει το χρήμα είναι καπιταλιστική, ο Μπέκερτ περιγράφει διάσπαρτα «ρυάκια» εμπορευματικών δραστηριοτήτων που αποσκοπούσαν στον πολλαπλασιασμό του χρήματος μέσα σε έναν ωκεανό μη καπιταλιστικών σχέσεων. Θα χρειαζόταν να περάσουν ολόκληροι αιώνες έως ότου αυτά τα ρυάκια φουσκώσουν και διαποτίσουν τις κοινωνικές σχέσεις με τρόπο που σήμερα φαίνεται φυσικός, αυτονόητος και παντοδύναμος.

Περνώντας στο επίπεδο ενός ήδη εγκαθιδρυμένου καπιταλισμού, ο Μπέκερτ υπενθυμίζει ότι εντός του καπιταλισμού τα αγαθά δεν παράγονται πρωτίστως για την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών, αλλά για την ανταλλαγή, με σκοπό την αύξηση του αρχικά επενδυμένου χρήματος. Πώς λειτουργεί όμως αυτό στην πράξη; Σύμφωνα με τον Μπέκερτ, επικρατεί η αντίληψη ότι το κατεξοχήν χαρακτηριστικό της καπιταλιστικής οικονομίας είναι η ελευθερία και ότι αυτή πραγματώνεται στη

βάση μιας ηθελημένης ανταλλαγής ισοδυνάμων. Κατά τον Μπέκερτ, η αφήγηση αυτή αποκρύπτει μια μακρά αλυσίδα διαμεσολαβήσεων, με την ισοδυναμία των εμπορευμάτων να μην είναι παρά η κορυφή ενός απέραντου βουνού βίας και καταναγκασμού.

Το κεφάλαιο, ισχυρίζεται ο Μπέκερτ, δεν θα μπορούσε σε καμία φάση να επιβληθεί ως κυρίαρχος τρόπος παραγωγής ή να διαιωνίσει την κυριαρχία του χωρίς την προσφυγή στη βία. Μία βία που εντοπίζεται όχι μόνο στην καρδιά των βιομηχανικών κέντρων, αλλά και στις μη καπιταλιστικές περιοχές που θα υποτάσσονταν στην εξουσία του και όπου το βιομηχανικό μοντέλο δεν ήταν απαραίτητα το κυρίαρχο. Μέσα από αναρίθμητες μικροϊστορίες από διαφορετικά μέρη του κόσμου, θα επιχειρήσει να δείξει ότι το κεφάλαιο κάθε άλλο παρά προϊόν ελεύθερης σύναψης εμπορευματικών σχέσεων είναι, και ότι η ανάγκη επιβολής το οδηγεί σε αναζήτηση υποστήριξης από το κράτος.

Δουλεία και εκβιομηχάνιση

Η αναφορά στη βία που χαρακτηρίζει τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής αποκαλύπτει γρήγορα στον αναγνώστη το επόμενο θέμα του Μπέκερτ: την εκμετάλλευση της γης και της εργασιακής δύναμης στον Παγκόσμιο Νότο. Ο Μπέκερτ τονίζει ότι η λειτουργία της βαμβακοβιομηχανίας που αναπτύχθηκε κατά τον 19ο αιώνα στη Βόρεια Ευρώπη, και ιδιαίτερα στην Αγγλία, δεν θα ήταν δυνατή χωρίς τη σύνδεσή της με την εργασία των σκλάβων στις νότιες πολιτείες των ΗΠΑ και στην Καραϊβική.

Ωστόσο, η σχέση ανάμεσα στη Βιομηχανική Επανάσταση και τις φυτείες —ή ανάμεσα στην τυπικά ελεύθερη μισθωτή εργασία και την ανελεύθερη εργασία— αποτελεί εδώ και δεκαετίες αντικείμενο μιας έντονης αντιπαράθεσης. Άλλοι ερευνητές, όπως ο [Τζον Κλεγκ](#), τονίζουν ότι, όταν η Ευρώπη άρχισε να επιζητά επειγόντως εισαγωγές από τον αμερικάνικο νότο για να επεκτείνει την παραγωγή βαμβακερών προϊόντων, η Βιομηχανική Επανάσταση είχε ήδη ξεκινήσει, και ότι επομένως δεν ήταν οι νοτιοαμερικάνικες φυτείες εκείνες που έδωσαν την καθοριστική ώθηση στον καπιταλισμό. Αντίθετα, κατά τον Κλεγκ ο καπιταλισμός είχε ήδη αναπτύξει στα ευρωπαϊκά κέντρα τη δική του εσωτερική δυναμική και λογική, την οποία μόνο αργότερα μετέφερε και επέβαλε σε μη καπιταλιστικούς χώρους. Αποτελεί επομένως μια ανοιχτή συζήτηση το εάν η ανάπτυξη του καπιταλισμού θα ήταν δυνατή ή αδύνατη χωρίς την αξιοποίηση της ανελεύθερης εργασίας των σκλάβων.

Η αποαποικιοποίηση ως πεδίο σύγκρουσης

Μια πρωτότυπη πτυχή της προσέγγισης του Μπέκερτ αφορά την αναδιάρθρωση της σχέσης ανάμεσα στο κράτος και το κεφάλαιο κατά την ανάδυση του νεοφιλελευθερισμού, την οποία εξετάζει σε συνάρτηση με τη διαδικασία αποαποικιοποίησης των πρώην αποικιών. Δεν αντιλαμβάνεται τον νεοφιλελευθερισμό ως εφαρμογή της αρχής του «λιγότερου κράτους». Αντίθετα, περιγράφει ένα κεφάλαιο που αποκτά πλέον τη ζηλευτή δυνατότητα να επιλέγει το κράτος που εξυπηρετεί καλύτερα τα συμφέροντά του, προκειμένου να δραστηριοποιηθεί και να επενδύσει εκεί. Εδώ ακριβώς υπεισέρχεται ο ρόλος της αποαποικιοποίησης: Όταν, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά τον οποίο οι στρατοί είχαν ενισχυθεί με μεγάλες μάζες στρατιωτών από τις αποικίες, οι τελευταίες

άρχισαν να διατυπώνουν το αίτημα για ένα δικό τους κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος.

Σύμφωνα με τον Μπέκερτ, αυτή η διαδικασία οδήγησε στη συγκρότηση εθνικών κρατών στις πρώην αποικίες, τα οποία —όχι χωρίς πρότερη εσωτερική σύγκρουση— δεν θα απέρριπταν τελικά τον καπιταλισμό, αλλά θα προτιμούσαν έναν εγχώριο καπιταλισμό από έναν καπιταλισμό ελεγχόμενο από ξένες δυνάμεις. Στις περιοχές αυτές, η οικοδόμηση μιας εγχώριας καπιταλιστικής οικονομίας απαιτούσε προστασία από τον διεθνή ανταγωνισμό. Για να αναπτύξουν τις οικονομίες τους, χώρες όπως η Αίγυπτος, η Γκάνα και η Ινδία έπρεπε να προστατεύσουν τις υπό διαμόρφωση εθνικές τους οικονομίες. Αυτός ο «οικονομικός εθνικισμός» των μετααποικιακών κρατών αποτέλεσε, σύμφωνα με τον Μπέκερτ —μαζί με τον κείνσιανισμό στη Δύση, τον σοσιαλισμό στην Ανατολή και ένα ισχυρό εργατικό κίνημα—, μία από τις εξελίξεις στις οποίες αντιτάχθηκαν νεοφιλελεύθεροι στοχαστές όπως ο Χάγιεκ.

Ο νεοφιλελεύθερος επαναπροσδιορισμός

Ο νεοφιλελευθερισμός αντιμετώπιζε τον «εθνικισμό των φυσικών πόρων» του Παγκόσμιου Νότου και τα αιτήματά του για μια νέα διεθνή τάξη πραγμάτων ως απειλή για τη λειτουργία των ελεύθερων αγορών. Ως απάντηση, οι νεοφιλελεύθεροι δεν υποστήριζαν την υποχώρηση του κράτους, αλλά έναν επαναπροσδιορισμό του ρόλου του: αντί των κρατικών παρεμβάσεων που είχαν καθιερωθεί τον 19ο αιώνα, έδιναν προτεραιότητα στη δημιουργία υπερεθνικών οργανισμών και συνθηκών, προκειμένου να «κρατήσουν υπό έλεγχο έναν ολοένα πιο χειραφετημένο και κινητοποιούμενο πληθυσμό, καθώς και έναν διαρκώς αυξανόμενο αριθμό πρόσφατα αποαποικιοποιημένων κρατών».

Τα μετααποικιακά κράτη προσπάθησαν να αντισταθούν σε αυτή την εξέλιξη. Σύμφωνα με τον Μπέκερτ, η Σύνοδος Βορρά-Νότου στο Κανκούν το 1981 αποτέλεσε την «κορύφωση και το τέλος» αυτών των προσπαθειών: Ο Ρόναλντ Ρέιγκαν διακήρυξε ότι «αυτό που χρειαζόταν ο κόσμος δεν ήταν μια νέα διεθνής οικονομική τάξη, αλλά η απελευθέρωση του εμπορίου και η προσήλωση στην “οικονομική ελευθερία”».

Σε πολλά μετααποικιακά κράτη, το ξένο κεφάλαιο θα διατηρούσε ισχυρή θέση, ενώ ορισμένες από τις νέες οικονομίες θα στρέφονταν ήδη από τη δεκαετία του 1960 προς μια εκβιομηχάνιση προσανατολισμένη στις εξαγωγές, εντασσόμενες έτσι όλο και περισσότερο σε έναν νέο διεθνή καταμερισμό της εργασίας.

Από τη δεκαετία του 1970 και μετά, το κεφάλαιο απέκτησε ολοένα μεγαλύτερη διεθνή κινητικότητα. Ο «πολλαπλασιασμός των νομικών χώρων ως επακόλουθο της αποαποικιοποίησης» θα δημιουργούσε πλέον τη δυνατότητα παράκαμψης των ρυθμίσεων και της φορολογίας μέσω της μεταφοράς δραστηριοτήτων σε άλλες χώρες. Το κεφάλαιο θα μπορούσε όλο και περισσότερο να επιλέγει ανάμεσα σε έναν αυξανόμενο αριθμό ανταγωνιζόμενων κρατών και τόπων παραγωγής πού θα εγκατασταθεί και πού θα πραγματοποιούνται οι επιμέρους φάσεις της παραγωγής και της κυκλοφορίας — ή, όπως το διατυπώνει ο Μπέκερτ, να διαλέγει το «δικό του» κράτος. Η διαδικασία της αποαποικιοποίησης φαινόταν έτσι να επιβεβαιώνει και την πρόβλεψη του Βέρνερ Ζόμπαρτ ότι ο

καπιταλισμός θα εδραιωνόταν όλο και περισσότερο στην Ασία και την Αφρική και θα εξελισσόταν σε έναν «έγχρωμο» καπιταλισμό.

Όχι χωρίς κρατική στήριξη

Ο Σβεν Μπέκερτ δεν είναι ο πρώτος που επιχειρεί να αναδείξει τον κεντρικό ρόλο του Παγκόσμιου Νότου στη γένεση, την εδραίωση και την αναπαραγωγή του καπιταλισμού, αντιπαρατιθέμενος σε μια ευρωκεντρική αφήγηση. Πριν από αυτόν, το είχαν ήδη επιχειρήσει εκπρόσωποι του «Μαύρου Μαρξισμού», όπως ο Σ.Λ.Ρ. Τζέιμς και ο Έρικ Γουίλλιαμς, αλλά και οι ανώνυμοι πρωταγωνιστές και πρωταγωνίστριες της ιστορίας του Παγκόσμιου Νότου — αρκεί να σκεφτούμε την επανάσταση των σκλάβων στην Αϊτή, στην οποία αναφέρεται επίσης ο Μπέκερτ, ή τις εργατικές εξεγέρσεις στη Σενεγάλη το 1919.

Η συμβολή του Μπέκερτ φιλοδοξεί να καλύψει ένα τεράστιο γεωγραφικό και χρονικό εύρος, γεγονός που, όπως θα ανέμενε κανείς, δυσκολεύει την ανάδειξη μιας ενιαίας επιχειρηματολογικής γραμμής κατά μήκος του του έργου. Κι όμως ένα κόκκινο νήμα διαφαίνεται μέσα από αυτή την αφήγηση: η ιστορία του καπιταλισμού ως η ιστορία της διαρκούς υποβάσταξης του κεφαλαίου από το κράτος. Αυτή ακριβώς η υποβάσταξη καθιστά δυνατή την ύπαρξη του κεφαλαίου, ενώ από αυτή τη σχέση προκύπτουν οι ιδιαίτερες ιστορικές μορφές σύνδεσης κράτους και κεφαλαίου σε διαφορετικές χώρες, ανάλογα με τη φάση της καπιταλιστικής συσσώρευσης και τον εκάστοτε εγχώριο συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας.

Beckert, Sven. Capitalism: A Global History. New York: Penguin Press, 2025, 1.344 σελίδες.

Το κείμενο [δημοσιεύτηκε αρχικά](#) στη γερμανική εφημερίδα *nd*. Η ελληνική μετάφραση φέρει μικρές αλλαγές.